

ABSTRAKT: W testamentie hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego, sporządzonym 17 lutego 1726 roku we Lwowie, wspomniany jest rotmistrz Stanisław Studziński. Rotmistrz Studziński zdobył zaufanie hetmana nie tylko dzięki działaniom wojskowym, lecz również pracą jako nadworny tłumacz języków orientalnych. Studziński pracował także w kancelarii królewskiej, pełniąc funkcję tłumacza koronnego języków wschodnich i utrzymując kontakt z hetmanem. Zostawił rękopis, zawierający zbiór listów i not odnoszących się do spraw z Portą Otomańską i Krymem. Artykuł Józefa Ignacego Kraszewskiego podaje informacje o rękopisie Studzińskiego oraz zawiera opis listów urzędników krymskich i osmańskich do dostojników polskich z lat 1714–1731. Obecne miejsce pobytu rękopisu nie jest znane. W niniejszym tekście przeprowadzono analizę rękopisu Studzińskiego (ramy czasowe, korespondenci, dokumenty osobiste) w celu wskazania zakresu działań tłumacza. Informacje Kraszewskiego zostały uzupełnione o inne, zebrane w Bibliotece Książąt Czartoryskich, które rzucają światło na niektóre aspekty działalności Studzińskiego w latach jego służby u Sieniawskiego.

SŁOWA KLUCZOWE: tłumacz orientalny, Adam Mikołaj Sieniawski, Stanisław Studziński, Józef Ignacy Kraszewski, Stanisław Nowowiejski, „Athenaeum”

ABSTRACT: The last will of the Grand Hetman of the Crown Adam Mikołaj Sieniawski, drawn up on 17 February 1726 in Lvov (today: Lviv), mentions Rittmaster Stanisław Studziński. Rittmaster Studziński won the hetman's trust not only through his military activities, but also through his work as a court translator of Oriental languages. Studziński also worked in the royal chancellery, serving as the translator of Oriental languages to the Crown and continuing to maintain contact with the hetman. He left a manuscript containing a collection of letters and notes relating to matters with the Ottoman Porte and Crimea. Józef Ignacy Kraszewski's article provides information on the Studziński manuscript and includes a description of letters from Crimean and Ottoman officials to Polish dignitaries from 1714–1731. The current location of the manuscript is unknown. In this text, an analysis of Studziński's manuscript (time frame, correspondents, personal documents) is carried out to indicate the scope of the translator's activities. Kraszewski's information was supplemented by other information collected in the Princes Czartoryski Library, which sheds light on certain aspects of the Studziński's activities during his years of service to Sieniawski.

KEYWORDS: translator of Oriental languages, Adam Mikołaj Sieniawski, Stanisław Studziński, Józef Ignacy Kraszewski, Stanisław Nowowiejski, *Athenaeum*

O ROTMISTRZU STANISŁAWIE STUDZIŃSKIM, TŁUMACZU JĘZYKÓW WSCHODNICH W SŁUŻBIE KASZTELANA KRAKOWSKIEGO, HETMANA WIELKIEGO KORONNEGO ADAMA MIKOŁAJA SIENIAWSKIEGO

DOI: 10.5604/01.3001.0054.8387

Jekaterina Merkuljeva

*Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla
PAN*

Studia Wilanowskie

t. XXX, 2023, s. 397–423

Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

Zagadnienie działalności tłumaczy języków orientalnych na dworze hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego było tematem moich badań na przestrzeni kilku ostatnich lat¹. W wyniku pracy w archiwach polskich i zagranicznych listę dotychczas znanych tłumaczy uzupełniłam o kolejne nazwiska. W efekcie powstał niemal pełny obraz funkcjonowania tej grupy urzędników dworskich, dający wyobrażenie o pracy biura wschodniego hetmana. Wśród tłumaczy hetmana Sieniawskiego wyróżnia się postać rotmistrza Stanisława Studzińskiego, któremu poświęcony jest niniejszy artykuł.

W niniejszym tekście przeanalizuję artykuł Józefa Ignacego Kraszewskiego *Związki Polski z Krymem i Portą* opublikowany w wileńskim „Athenaeum” w 1846 roku². Kraszewski podaje informacje o rękopisie Studzińskiego przekazanym redakcji czasopisma przez Stanisława Nowowiejskiego, zawiera także opisy listów urzędników krymskich i osmańskich do dostojników polskich z lat 1714–1731. Obecnie miejsce przechowywania rękopisu nie jest znane. W celu określenia zakresu działalności tłumacza przedstawię ramy czasowe, korespondentów i dokumenty osobiste Studzińskiego, uzupełniając podane przez Kraszewskiego informacje o wiadomości zebrane podczas kwerendy archiwalnej w Bibliotece Książąt Czartoryskich, które rzucają światło na niektóre aspekty pracy Studzińskiego w latach jego służby u hetmana Sieniawskiego³.

W testamencie hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego sporządzonym 17 lutego 1726 roku we Lwowie wspomniany jest rotmistrz Stanisław Studziński. Za długoletnią służbę i zasługi osobiste Studziński otrzymał od hetmana 2000 zł: „Tym Ichmościom, którzy nie mały czas asystowali jako Im Panu Rosińskiemu zł 2000, Im Panu Boreykowi starszemu zł 2000, Im Panu Boreykowi młodszemu zł 2000, Im Panu Studzińskiemu rotmistrzowi zł 2000 leguję obligując sukcesorów moich aby im wypłacili”⁴.

Stanisław Studziński zdobył zaufanie hetmana nie tylko swoimi zasługami wojskowymi, ale także dzięki pracy w roli nadwornego tłumacza języków orientalnych. Studziński pełnił następnie funkcję tłumacza koronnego języków wschodnich w kancelarii królewskiej, nadal utrzymując kontakt z hetmanem. W służbie hetmana wielkiego koronnego było

1 J. Merkuljeva, *Jan Charowski Papaz-zade, tłumacz języków orientalnych*, https://www.wilanow-palac.pl/jan_charowski_papaz_zade_tlumacz_jezykow_orientalnych.html (dostęp: 5 VIII 2023).

2 J.I. Kraszewski, *Związki Polski z Krymem i Portą. (Z rękopismu rotmistrza Studzińskiego, zawierającego korespondencję Porty Chanów Krymskich z początku XVIII w., udzielonego redakcji p. Stanisława Nowowiejskiego)*, „Athenaeum”, t. 6, 1846, s. 19–34.

3 Biblioteka Książąt Czartoryskich – Oddział Muzeum Narodowego w Krakowie (dalej: BCz), sygn. 6005, t. 14, Regestr dworu i czeladzi, i in.

4 A. Słaby, „Ponieważ z nieuchronnego wyroku Boskiego, idę w drogę wieczności” – edycja i analiza treści testamentu hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”, t. 35, 2015, nr 4, s. 209.

028175

ATHENAEUM.

PISMO ZBIOROWE

POŚWIĘCONE

HISTORJI, FILOZOFJI, LITERATURZE, SZTUKOM i t. d.

WYDAWCA

J. I. KRASZEWSKI.

TOM SZÓSTY.

WILNO.

NAKLAD I Druk T. GLÜCKSBERGA
KSIĘGARZA I TYPOGRAFA BIAŁORUSKIEGO NAUKOWEGO ORZĘDU.

1846.

il. 1

Strona tytułowa pisma „Athenaeum”, t. 6, 1846

kilku innych tłumaczy języków orientalnych, m.in. Konstanty Turkuł⁵, Jan Karoński⁶, Jan Charowski, Szymon Donabiedowicz⁷, ale tylko Stuziński został odnotowany w dokumencie ostatniej woli Sieniawskiego. Oprócz znanych dynastii tłumaczy języków wschodnich w XVII wieku, takich jak Dzierżkowe i Zajerscy, którzy przekazywali umiejętności

5 M. Kaczka, *The Gentry of the Polish-Ottoman Borderlands: The Case of the Moldavian-Polish Family of Turkuł/Turculeț*, „Acta Poloniae Historica”, t. 104, 2011, s. 129–150.
6 BCz, sygn. 464, Adam Mikołaj Sieniawski do Jana Szembeka, Oleszyce, 28 VIII 1712, s. 302.
7 R. Król-Mazur, *Rola i działalność lwowskich tłumaczy miejskich i ich przedstawicieli Szymon Donabiedowicz*, w: *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 7: *Urzędy, urzędnicy, instytucje*, red. K. Karolczak, Ł.T. Sroka, Kraków 2010 („Studia z dziejów Lwowa”).

zawodowe z pokolenia na pokolenie⁸, w Polsce na początku XVIII stulecia coraz większe wpływy zdobywali tłumacze, dla których ta działalność nie była podstawowym zajęciem. Do tej nowej grupy tłumaczy wojskowych, która ukształtowała się w Rzeczypospolitej w sposób naturalny w wyniku procesów społeczno-historycznych, należeli przede wszystkim żołnierze armii koronnej, biorący udział w walkach na froncie południowo-wschodnim. Na przełomie XVII i XVIII wieku tłumaczami koronnymi języków orientalnych, którzy wywodzili się z wojska byli m.in.: w 1699 roku Zachariasz Buynowski (towarzysz chorągwi generała Dąbrowskiego⁹), w 1712 – Jan Michał Karoński (towarzysz roty pancerniej Stanisława Jana Jabłonowskiego¹⁰), w 1718 – Stanisław Studziński (rotmistrz).

Większość tłumaczy orientalnych hetmana Sieniawskiego w tej burzliwej epoce również należała do stanu wojskowego, zatem oprócz głównych funkcji odgrywali też rolę kurierów, tajnych agentów, szpiegów itp. Prześledzenie wątków biograficznych, związków rodzinnych i społecznych pozwala na wskazanie typowej ścieżki kariery tłumaczy hetmana wielkiego koronnego: wojskowi schwytani na południowo-wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej jako więźniowie uczyli się języka tatarskiego lub tureckiego, po wykupieniu z niewoli wracali do ojczyzny i zdobytą znajomość języków wykorzystywali w praktyce, pracując w urzędach królewskich i hetmańskich. Wielu tłumaczy z przełomu XVII i XVIII wieku brało udział w wojnach polsko-tureckich i za zasługi wojskowe zostało wprowadzonych do stanu szlacheckiego¹¹. Tak ukształtowała się w Polsce nowa elita, turekojęzyczna inteligencja¹² wojskowa, która przyczyniła się do rozwoju językoznawstwa stosowanego, translatoryki oraz bilateralnych polsko-tureckich stosunków dyplomatycznych i handlowych.

Ponieważ polityka w zakresie relacji z południowo-wschodnimi sąsiadami leżała w kompetencji hetmana wielkiego koronnego, kontakty hetmana i urzędu hetmańskiego z tłumaczami były bardzo częste. Hetmani korzystali z usług tłumaczy, gdy wymagane było pisemne tłumaczenie dokumentów, obsługa translatorska przybywających posłów, przesłuchiwanie więźniów, towarzyszenie polskim dyplomatom w czasie odprawianych poselstw.

8 Ich działalność opisuje Bogdan Baranowski, *Znajomość wschodu w dawnej Polsce do XVII wieku*, Łódź 1952. Poświęca on wiele uwagi tłumaczom ormiańskiej nacji, którzy posiadali pewnego rodzaju monopol na działalność translatorską.

9 *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej: z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Alexandra hr. Stadnickiego*, t. 22: *Lauda sejmikowe*, t. 3: *Lauda wiszeńskie 1673–1732 r.*, oprac. A. Prochaska, Lwów 1914, s. 273.

10 A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 9, Warszawa 1906, s. 274.

11 *Ibidem*.

12 We współczesnym znaczeniu tego słowa.

Związki Polski, z Krymem i Portą.

(z Rękopismu Rotmistrza Studzińskiego, zawierającego Korrespondencją Porty Chanów Krymskich z początków XVIII w. udzielonego Redakcji przez P. Stanisława Nowowiejskiego.

—•—

Nie mogąc pomieścić w Athenaeum w całej rozciągłości listów Chanów, których kopje przed sobą mamy; postanowiliśmy przynajmniej treść ich, jako ze wszech miar zasługującą na uwagę, podać wiadomości powszechniej.

Rękopism udzielony przez P. Stanisława Nowowiejskiego (autora rozprawy wydanej w Erlangen, o której poprzednio wspomnieliśmy) zawiera po większej części kopje (litery arabskimi), kopje i literami łacińskimi, przekłady łacińskie i polskie, listów Chanów tatarskich do Królów polskich. Oprócz nich znajdują się tu liczne dokumenta współczesne, li-

il. 2

Pierwsza strona artykułu
Józefa Ignacego
Kraszewskiego, *Związki
Polski z Krymem i Portą*,
„Athenaeum”, t. 6, 1846,
s. 19

Lakoniczne hasło zamieszczone w *Encyklopedii Orgelbranda* podaje następujące informacje o Stanisławie Studzińskim:

rotmistrz wojsk polskich, żyjący w pierwszej połowie XVIII stulecia, bawił czas niejaki w Krymie, jako rezydent polski, a później użyty został za tłumacza w kancelaryi królewskiej. Pozostał po nim rękopism, zawierający zbiór listów i not do spraw z Portą Otomańską i Krymem odnoszących się. Zawiera prócz tego rękopism ten różne wypisy, mowy, nagrobki, wiersze, paskwile i t. p., słowem tak zwane: *Silva rerum*. Był w ręku Kraszewskiego, który wyjątki z niego drukował w „Athenaeum”, oddział VI, t. 6, str. 19 i t. d.¹³

¹³ S. *Orgelbranda Encyklopedia Powszechna*, t. 24, Warszawa 1867, s. 260.

Obecnie wspomniany rękopis Studzińskiego, którego fragmenty opublikował Józef Ignacy Kraszewski, uważa się za zaginiony i jak dotąd nie udało się go odnaleźć. Mimo to można podjąć próbę przesledzenia losów tych materiałów. Przyszły powieściopisarz już w młodości żywo interesował się tematyką orientalną, co wydaje się naturalne w świetle informacji genealogicznych na jego temat. Według Andrzeja A. Zięby pisarz pochodził po kądzieli od Ormianina Bogdana Spendowskiego (zm. 1690–1694), obrońcy Jazłowca, tłumacza poselstwa Jana Gnińskiego¹⁴. Jeszcze w 1836 roku w „Tygodniku Petersburskim” Kraszewski opublikował artykuł zatytułowany *Biblioteka Horodecka*, poświęcony bibliotece na Wołyniu, w której zbiorach znajdowały się rękopisy orientalne¹⁵. Po osiedleniu się w 1838 roku w Omelnie, a następnie Gródku na Wołyniu, w literackiej i malarskiej twórczości Kraszewskiego w latach czterdziestych XIX wieku wyraźnie widoczne są wpływy tematyki wschodniej. W tym okresie podjął kilka podróży, m.in. do Kijowa i Odessy (czerwiec–wrzesień 1843 roku), które zaowocowały *Wspomnieniami Odessy, Jedysanu i Budżaku*¹⁶. W książce historyk wspomina niedawną przeszłość pogranicza polsko-osmańskiego. W roku 1846 namalował obraz olejny o tematyce orientalnej *Portret wschodni*, będący „zapewne kopią niezidentyfikowanej, a rozpowszechnionej poprzez ryciny pracy malarza francuskiego z 1. poł. XIX w., prawdopodobnie, Theodore Freré”¹⁷.

Pisarz oprócz literatury na Uniwersytecie Wileńskim studiował również malarstwo, jego nauczycielami byli Wincenty Smokowski i Jan Rustem, pochodzący z Konstantynopola, zaproszony do Polski przez księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego. Kraszewski uczył się także języka arabskiego (tłumaczył na język polski gramatykę arabską Constantin François de Chaseboeuf de Volney, *Simplification des langues orientales, ou méthode nouvelle et facile d'apprendre les langues arabe, persane et turque, avec des caractères européens*, Paris 1796) i hebrajskiego. Oprócz pracy *Związki Polski z Krymem i Portą* napisanej w 1846 roku, Kraszewski opublikował w „Athenaeum” jeszcze kilka artykułów o tematyce orientalnej, w tym *Do dziejów chanów Krymu*¹⁸. Są to nadesłane przez Aleksandra Negri w tłumaczeniu polskim obszernie fragmenty

14 A.A. Zięba, *Bogdan Spendowski*, „Portrety polskich Ormian”, kalendarz ścienny na rok 2017, Warszawa 2016, miesiąc luty.

15 J. Reychman, *Orient w kulturze polskiego Oświecenia*, Wrocław 1964, s. 315.

16 J.I. Kraszewski, *Wspomnienia Odessy, Jedysanu i Budżaku. Dziennik przejażdżki w roku 1843 od 22 czerwca do 11 września*, przyp. i posł. P. Hertz, t. 1–2, Wilno 1845, t. 3, 1846.

17 A. Czobodzińska-Przybysławska, H. Kostka-Chybowska, *Na marginesie twórczości literackiej. Malarskie pasje Józefa Ignacego Kraszewskiego*, kat. wyst., Romanów 2007, s. 6, 35, 115, nr kat. cz. II, 1/2, il.; por. <https://sztuka.agraart.pl/licytacja/218/13584> (dostęp: 24 X 2022).

18 „Athenaeum”, t. 5, 1850, s. 97–116.

przekazanej Odeskemu Towarzystwu Historyczno-Archeologicznemu rękopiśmiennej kopii manuskryptu znajdującego się wówczas u krymskiego murzy Murata Argińskiego¹⁹. W 1860 roku w Krakowie Kraszewski wydał także *Podróże i poselstwa polskie do Turcji a mianowicie: Podróż E. Otwinowskiego 1557, Jędrzeja Tarnowskiego komornika j.k.m. 1569, i Poselstwo Piotra Zborowskiego 1568*. Wiadomo też, że utrzymywał bliskie związki ze swoim przyjacielem, nadwornym malarzem sułtana Abdüłaziza w Konstantynopolu Stanisławem Chlebowskiem²⁰.

Jak napisał Kraszewski, tekst *Związki Polski z Krymem i Portą* powstał w oparciu o materiały przekazane autorowi przez Stanisława Nowowiejskiego:

[...] rękopism udzielony przez P. Stanisława Nowowiejskiego (autora rozprawy wydanej w Erlangen, o której poprzednio wspomnieliśmy) zawiera po większej części kopje (lityry arabskimi), kopje literami łacińskimi, przekłady łacińskie i polskie, listów Chanów tatarskich do Królów polskich. Oprócz nich znajdują się tu liczne dokumenta współczesne, listy, mowy, napisy, wiersze i t. p. – Dwie znane Rozmowy umarłych przepisano także ku końcowi²¹.

O Stanisławie Nowowiejskim, ówczesnym właścicielu rękopisu Studzińskiego, nie wiemy wiele. Udało się ustalić tytuł wspomnianej przez pisarza rozprawy Nowowiejskiego, wydanej w Erlangen w roku 1845²², *Über den Ursprung der polnischen Slaven und ihre Wohnsitze*²³. W archiwum uniwersytetu zachowała się również autobiografia Nowowiejskiego²⁴, według której urodził się on 8 maja 1822 roku na Wołyniu i był synem Janusza Nowowiejskiego, „President du district de Rovno” i Karoliny Nowowiejskiej z domu Czetwertyńskiej. Do rodziny należała wieś Radochówka na Wołyniu. Niewykluczone, że Stanisław Nowowiejski był spokrewniony z Kraszewskim, gdyż prababka Kraszewskiego Konstancja nosiła nazwisko Nowowiejska. Być może rękopis trafił do rodu

19 W. Roszkowska-Sykanowa, „Athenaeum” Józefa Ignacego Kraszewskiego 1841–1851. *Zarys dziejów i bibliografia zawartości*, Wrocław 1974, s. 10.

20 M. Jaglarz, „Korespondencje konstantynopolińskie” Józefa Ignacego Kraszewskiego, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, t. 68, 2018, s. 71–80.

21 J.I. Kraszewski, *Związki Polski z Krymem i Portą...*, s. 19–20.

22 Karol Estreicher (*Bibliografia polska*, t. 10: *Bibliografia polska XIX stulecia. Spis chronologiczny*, Kraków 1885, s. 218) podaje: „Ursprung der Slaven. Erlangen”.

23 *Verzeichnis der Erlanger Promotionen 1743–1885*, oprac. M. Kötter, E. Schug, red. R. Poll, cz. 1: *Theologische Fakultät, Juristische Fakultät, Philosophische Fakultät*, Erlangen 2009 („Erlanger Forschungen, Sonderreihe”, t. 14, 1.), s. 281. Rękopis pracy przechowywany jest w archiwum Uniwersytetu Fryderyka Aleksandra w Erlangen i Norymberdze.

24 Według informacji otrzymanej od dr. Clemensa Wachtera, Stanilaus von Noworwiesky (Stanisław Nowowiejski) uzyskał tytuł doktora na Wydziale Filozofii Uniwersytetu w Erlangen 19 lipca 1845 roku na podstawie rozprawy *Über den Ursprung der polnischen Slaven und ihre Wohnsitze*. W archiwum uniwersyteckim w teczce pod numerem ZEA C4/3B NR. 475 przechowywany jest biogram Nowowiejskiego i rękopis rozprawy (26 ss.).

Nowowiejskich za pośrednictwem osiemnastowiecznych urzędników braclawskich Konstantyna lub Stanisława Nowowiejskiego²⁵.

Tak czy inaczej, Stanisław Nowowiejski przekazał Kraszewskiemu interesujący pisarza rękopis do publikacji jego fragmentów w „Athenaeum”, najprawdopodobniej przed połową roku 1846, gdyż *Związki Polski z Krymem i Portą* ukazały się w szóstej, ostatniej w tym roku części pisma. Tekst Kraszewskiego jest niedatowany i mógł powstać w okresie między styczniem a wrześniem 1846 roku, skoro zezwolenie na druk szóstego tomu czasopisma wydano 18 października tego roku.

W Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie, w zespole (fondzie) 114 „Józef Ignacy Kraszewski” znajduje się część korespondencji czasopisma „Athenaeum” z lat 1841–1847, niektóre zachowane w rękopisach roczniki czasopisma z lat 1841 i 1844–1846, brak jednak informacji o interesującym nas tomie szóstym z roku 1846²⁶.

Obszerna korespondencja pisarza po jego śmierci została przekazana do Biblioteki Jagiellońskiej²⁷. Stanisław Nowowiejski był jednym z korespondentów Kraszewskiego, biblioteka zachowała listy Nowowiejskiego do Kraszewskiego z lat 1846–1862²⁸. Trzy listy Nowowiejskiego do Kraszewskiego z 1846 roku datowane 23 stycznia z Kijowa, 1 lutego i 10 września z Radochówki są poświęcone sprawom bieżącym i kwestiom wileńskiego „Athenaeum”, ale nie pojawia się w nich temat interesującego nas rękopisu. W liście z Kijowa Nowowiejski wspomina działającego w Wilnie wydawcę Teofila Glücksberga²⁹. W kolejnym liście opowiada o swojej podróży na Krym oraz o tym, że od Glücksberga otrzymał książki i tylko dwa tomy „Athenaeum”, chociaż ukazały się już cztery³⁰. W późniejszych listach Nowowiejski także zajmował się sprawami „Athenaeum”, informował o interesujących rękopisach, książkach, bibliotekach, obrazach, które odnalazł, o nowościach wydawniczych i obiecywał przyjechać do Gródka.

Prawdopodobnie Kraszewski miał okazję osobiście przestudiować rękopis Studzińskiego w swoim majątku w Gródku położonym zaledwie 70 km

25 Zob. *Radochówka*, w: R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 5: *Województwo wołyńskie*, Wrocław 1994, s. 391–392; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 12, Warszawa 1915, s. 202.

26 <http://sena.mab.lt/lt/fondai/rankrasciai/inventorinis-sarasas/fl14> (dostęp: 5 VIII 2023).

27 A. Bar, *Indeks korespondencji Józefa Ignacego Kraszewskiego przechowywanej w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1929.

28 Biblioteka Jagiellońska, sygn. rkps 6471, Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego, Seria III: Listy do J.I. Kraszewskiego oraz do Redakcji „Athenaeum”, „Gazety Codziennej” i „Gazety Polskiej” z lat 1844–1862, t. 13: M–N (Mieczyski – Nymann), s. 432–477.

29 *Ibidem*, s. 432.

30 *Ibidem*, s. 436–437.

od Radochówki, gdzie redagował pismo i skąd wysyłał je wydawcy w Wilnie. Nowowiejski mógł przekazać rękopis pisarzowi po powrocie z Erlangen, a po opublikowaniu w „Athenaeum” rękopis zwrócono do archiwum rodziny Nowowiejskich w Radochówce. Kraszewskiego musiała interesować w manuskrypcie Studzińskiego treść listów tatarskich i tureckich, skoro przetłumaczono je na łacinę i polski. Takie kolekcje, gromadzone przez tłumaczy języków orientalnych, nie były w Polsce rzadkością – można sobie przypomnieć chociażby kamienieckiego tłumacza Stefana Agopsowicza, słynącego z dziurawego opisu historycznej Ormian, którzy opuścili miasto po zajęciu Kamieńca przez Turków w 1672 roku. Te notatki zostały z kolei wykorzystane przez historyka Antoniego Józefa Rollego przy pisaniu dzieła *Pod krzyżem*³¹.

Ramy chronologiczne materiałów pozostałych po Stanisławie Studzińskim zamykają się datami 1714–1731, a więc prawdopodobnie obejmują niemal cały okres jego służby jako tłumacza. Dokumenty zostały wytworzone w Adrianopolu, Kili, Chocimiu, Warszawie i Rydzynie i dotyczyły spraw tureckich i Rzeczypospolitej. Wielojęzyczny zbiór materiałów zawierał dokumenty w języku tatarskim i tureckim, niektóre z nich były również przetłumaczone na język polski lub łacinę. Kraszewski opublikował polskie fragmenty rękopisu Studzińskiego i scharakteryzował niektóre dokumenty tureckie³². Można przypuszczać, że pisarz rozumiał treść listów tatarskich i tureckich, w których dużą część stanowiły formuły w języku arabskim, który Kraszewski znał.

Rękopis Studzińskiego ma znaczenie nie tylko historyczne, ale także lingwistyczne i może służyć jako przewodnik do pisania listów dyplomatycznych z początku XVIII stulecia, zawierający oryginalne teksty tureckie lub kopie i ich przekłady na język polski. Takie dwujęzyczne kolekcje prawdopodobnie służyły jako praktyczne narzędzie dydaktyczne dla tłumaczy i dyplomatów.

Niżej podany jest krótki spis „listów chańskich” z rękopisu Stanisława Studzińskiego według publikacji w „Athenaeum”:

1. List Kapłan-Giereja do Augusta II, 5 X 1714.
2. Odpowiedź Chana na odezwę hetmana Sieniawskiego, kwiecień 1714.
3. List Kapłan-Giereja do hetmana Sieniawskiego, maj 1716.
4. List Wielkiego Wezyra Ibrahima do Króla Augusta II, 1718.
5. List Sadet-Giereja Chana do Króla, 1718.
6. List od Prześwietnej Porty do Króla i Rzętej z Adrianopola, 3 stycznia, prawdopodobnie, 1718 roku.
7. Notatka z Rydzyny 10 VI 1718.

31 A.J. Rolle, *Pod krzyżem*, w: *idem, Nowe opowiadania historyczne*, Lwów 1878, s. 70.

32 J.I. Kraszewski, *Związki Polski z Krymem i Portą...*, s. 20, 29, 33.

8. Tłumaczenie listów wierzytelnych danych na poselstwo Kantemir Murzie od Chana w Kiliii 1 IV 1718; list Chana do Króla i do Rzptej w języku tureckim i polskim³³.
9. List Króla Augusta II przez Kantemir Age do Chanów, 16 I 1719.
10. Dalej dokumenty po turecku bez przekładu, kilkanaście stron, w tym list starosty Braclawskiego do Chana i tłumaczenie listu Menli Giereja Chana do wojewody Podlaskiego.
11. List Baszy Chocimskiego do Króla, październik 1726.
12. List Menli-Giereja do wojewody i hetmana Potockiego, 1728.
13. List Mahmeta Padyszaha do Augusta II, 24 II 1731.
14. Odpowiedź na poprzedni list po łacinie, Warszawa, 26 II 1731.
15. List Mahmet-Paszy Wezyra do Króla i Rzptej, 19 października; na tenże list odpowiedź.

Ostatnia część korespondencji kierowana do króla i odpowiedzi sporządzone w Warszawie mogą świadczyć o powiązaniach Studzińskiego z kancelarią królewską w tym czasie, na co wskazuje analiza treści rękopisów. Tłumacz, będący na służbie hetmana Sieniawskiego w latach 1714–1726, miał w swoim zbiorze tylko dwa przekłady listów chana krymskiego adresowanych do hetmana. Tymczasem w opublikowanych materiałach dominuje korespondencja do króla Augusta II (7 listów). Na tej podstawie można przypuszczać, że Studziński, którego przede wszystkim angażowano do prowadzonej z Krymem korespondencji dyplomatycznej, w pewnym okresie pełnił jednocześnie obowiązki tłumacza hetmańskiego i koronnego.

Publikacja Józefa Ignacego Kraszewskiego jest jak dotąd najważniejszym źródłem wiedzy o tłumaczu Stanisławie Studzińskim. Dodatkowe wiadomości na jego temat znajdują się również w Bibliotece Książąt Czarotorskich w Krakowie czy Bibliotece Kórnickiej PAN³⁴.

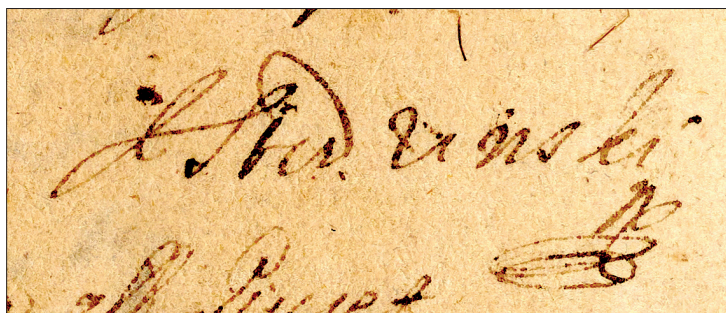
Najstarsza informacja źródłowa o Studzińskim jako tłumaczu znajduje się w liście hetmana Adama Mikołaja Sieniawskiego do króla Augusta II z 13 marca 1713 roku. List zawiera pochlebną charakterystykę Studzińskiego:

Studziński towarzyszył posłannikowi tureckiemu wiosną 1713 r. i był określany przez hetmana jako ten, [...] „qui me sert interpete possedent a fond de langues orientales et qui pourra traduire a Votre Majeste les lettres tarques, si elle luy ordonnera, il a aussi bien servi Votre Majeste”³⁵.

33 Oryginalne tłumaczenie listów wierzytelnych i listu chana do króla, sporządzone przez Studzińskiego, obecnie przechowywane jest w Archiwum Narodowym w Krakowie, sygn. Podh XIV 4, nr 39, nr 1.

34 Polska Akademia Nauk Biblioteka Kórnicka, sygn. BK 01031, k. 54–55.

35 BCz, sygn. 465, s. 173; zob. A.K. Link-Lenczowski, *Dyplomacja hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego w latach 1706–1725*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1980, s. 136–137.

Ponadto nazwisko Studzińskiego wymienione jest w anonimowej i niedatowanej relacji z Benderu, sporządzonej po francusku, w której nazywany jest tłumaczem („l'Interprete chez la Han”)³⁶.

Wykonane przez Studzińskiego przekłady listów chanów do Sieniawskiego z 1713 roku oraz kopie listów zostały zachowane w zbiorach korespondencji tureckiej Biblioteki Książąt Czartoryskich³⁷.

Zgodnie z dokumentem zatytułowanym „Kapitulatia z JMP Studzińskim, który przyjechał do dworu JO KMści Dobrodzieja die 15 xbris 1714” (BCz, 6005, t. 14, s. 134), Studziński przybył na dwór królewski bezpośrednio z Krymu, wioząc ze sobą datowany 5 października 1714 roku list od Kapłan Gireja do Augusta II, wspomniany w publikacji Kraszewskiego³⁸. W dokumencie tym czytamy: „z skarbu swego co rok deklaruję po tysiąc złotych, na osm koni obrok i na dwoje czeladzi strawne pieniądze. JMP Studziński zaś continuus powinien być ad latus, czekając ordynaty i pełniąc one”³⁹.

Tłumacz jednocześnie służył hetmanowi wielkiemu koronnemu aż do jego śmierci. Jak wynika z rachunków dworu Sieniawskich, Stanisław Studziński otrzymywał wynagrodzenie w latach 1719–1725⁴⁰. Większość zapisów dotyczących Studzińskiego została dokonana w Oleszycach⁴¹

36 BCz, sygn. 493, *Acta Szembecianae*, 1698–1712, t. 1, nr 45, s. 227.

37 BCz, sygn. 2760, nr 20, kopia listu paszy chocimskiego do Sieniawskiego, b.d.; *ibidem*, sygn. 2766, nr 6, tłumaczenie listu Kapłan Girej Chana do Sieniawskiego, Bender, 17 VIII 1713; nr 10, kopia responsu na list paszy sylistryjskiego, seraskiera na Benderze od JM Pana generała Rappe, komendanta kamienieckiego, 14 VIII 1711; nr 11, list turecki przetłumaczony od najjaśniejszego Chana Jmci Dewlet Gireja, z Benderu, 1713. Rotmistrz Studziński był w Benderze, pełniąc także funkcje kuriera dostarczającego korespondencję, o czym świadczy na przykład zapis na odwrocie listu paszy chocimskiego do Sieniawskiego z 1719 roku.

38 BCz, sygn. 6005, t. 14, Regestr dworu i czeladzi, s. 134.

39 *Ibidem*.

40 BCz, sygn. 6005, t. 7.

41 Według A.K. Link-Lenczowskiego mechanizm funkcjonowania kancelarii hetmańskiej praktycznie nie jest znany, jednak pisma wychodzące z kancelarii hetmańskiej przygotowywano najczęściej w Oleszycach, zob. A.K. Link-Lenczowski, *Dyplomacja hetmana...*, s. 131, 134; BCz, sygn. 3503, s. 282.

i Brzeżanach⁴², rezydencjach należących do Sieniawskich, choć wzmianki o tłumaczu znajdujemy również w rejestrach z Międzybo-
rza⁴³ i innych. Ponadto w kolejnych latach Studziński, sądząc z adresa-
tów tłumaczonej przez niego korespondencji opublikowanej przez Kra-
szewskiego, pracował w kancelarii koronnej, tłumacząc listy wschodnie
do króla Augusta II. Zachowały się także zapisy o mającym miejsce
w 1715 roku weselu Studzińskiego, które – oceniając według wykazu
zamówionych produktów – nie należało do najskromniejszych⁴⁴. Stani-
sław Studziński we wspomnieniach współczesnych był dobrze przyj-
mowany w domach polskich magnatów. Na przykład w 1716 roku „Jmć
pan Studziński tłumacz od Rzeczypospolitej do Porty otomańskiej” zo-
stał odnotowany wśród uczestników przyjęcia na zamku w Janowcu,
w którym wzięła udział także Elżbieta Sieniawska z córką Zofią⁴⁵.

Adam Mikołaj Sieniawski przyczynił się do rozwoju karier zatrudnionych
przez siebie tłumaczy, którzy często pochodzili z rodzin wojskowych.
Na dworze hetmańskim tłumacze byli zaliczani do grupy ludzi dwor-
skich⁴⁶, otrzymywali umundurowanie oraz wynagrodzenie. Wbrew
twierdzeniu Link-Lenczowskiego, że „tłumacze nie przebywali stale ani
na dworze, ani w otoczeniu hetmana”⁴⁷, z lektury źródeł, w tym rachun-
ków dworskich Sieniawskich, można stwierdzić, że stanowisko tłuma-
cza hetmańskiego było niejednokrotnie stałe, przydzielone do obsługi
jednego lub dwóch zamków lub majątków hetmańskich. Wiadomo na
przykład, że tłumacz turecki Jan Charowski mieszkał na stałe w Brzeża-
nach w latach 1709–1725 i, oprócz tłumaczeń, zajmował się importem
i sprzedażą gorzałki, co wywołało niezadowolenie hetmana i wydanie
specjalnego uniwersału⁴⁸.

Oprócz tłumaczy nadwornych w otoczeniu Adama Mikołaja Sieniawskiego
byli niewątpliwie także inni, jak Grek Anastazi Piotrowicz, którzy mogli
swobodnie podróżować, udawać się w różne misje w kraju i poza granicami
Rzeczypospolitej i pisać sprawozdania⁴⁹. Sieniawski, wielki miłośnik koni
krwi orientalnej, nałożył na tłumacza również obowiązek monitorowania
importu żywych towarów do Polski i doboru najlepszych rumaków⁵⁰.

42 BCz, sygn. 3507, s. 183.

43 BCz, sygn. 8284, s. 21.

44 BCz, sygn. 9664, t. 2.

45 *Pamiętnik Felicjana Junoszy Piaskowskiego podstolego podlaskiego, majora J.K. Mości, poczwąwszy od roku 1690, „Przyjaciół Domowy”, nr 1, I I 1865, s. 240.*

46 BCz, sygn. 6005, t. 7.

47 A.K. Link-Lenczowski, *Dyplomacja hetmana...*, s. 138.

48 BCz, sygn. 9664, t. 2, s. 5.

49 BCz, sygn. 493, nr 22, List tłumacza Anastazego [do A.M. Sieniawskiego] o wydarze-
niach w Stambule, Adrianopolu, Kamieńcu, Lwowie, Jassach. Pisany we Lwowie, s. 99.

50 BCz, sygn. 6005, t. 1, s. 80.

Nazwiska tłumaczy pojawiają się w korespondencji hetmańskiej, a także w rachunkach wojskowych i dworskich, dzięki czemu można ustalić miejsce i lata ich służby. Badania dowiodły, że zaliczani do ludzi dworskich tłumacze hetmańscy byli podzieleni na kilka grup w zależności od pełnionej przez siebie funkcji. Zwykły tłumacz, który nie miał wysokiego statusu i którego nawet nie wymieniano z imienia, stał na równi z cyrulikiem i krawcem⁵¹. Studziński występuje jednak w rachunkach hetmańskich przede wszystkim nie jako tłumacz, a jako rotmistrz⁵², wraz z kapelanem, marszałkiem, koniuszym i sekretarzem. Wśród tłumaczy hetmana Sieniawskiego znajdowali się przedstawiciele różnych grup społecznych, zarówno przedstawiciele inteligencji wojskowej i szlachty, jak i chłopów, a także potomkowie duchownych czy kupcy lwowscy. Tłumacze, którzy znali język turecki tylko w mowie, ze względu na ograniczone kompetencje nie mogli zajmować wysokich stanowisk.

Rotmistrz Stanisław Studziński odznaczał się zapewne wybitnymi walorami, skoro został wyróżniony przez hetmana Sieniawskiego z szerokiego kręgu tłumaczy języków orientalnych i wymieniony w testamentie na krótko przed śmiercią wodza. W latach 1713–1731 Studziński pracował dla hetmana Sieniawskiego i kancelarii królewskiej przeważnie na Krymie, w Brzeżanach, Oleszycach i Warszawie. Był jedną z nielicznych posługujących się językiem tureckim w mowie i piśmie osób w służbie hetmana, a należąc do grupy tłumaczy wojskowych, utrzymywał stałą i niezawodną komunikację kancelarii koronnej i hetmańskiej ze wschodnimi sąsiadami, adekwatną do potrzeb obu stron, pomagając przezwyciężać bariery językowe.

BIBLIOGRAFIA

- Bar A., *Indeks korespondencji Józefa Ignacego Kraszewskiego przechowywanej w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1929.
- Kraszewski J.I., *Związki Polski z Krymem i Portą. (Z rękopismu rotmistrza Studzińskiego, zawierającego korespondencję Porty Chanów Krymskich z początku XVIII w., udzielonego redakcji p. Stanisława Nowowiejskiego)*, „Athenaeum”, t. 6, 1846, s. 19–34.
- Link-Lenczowski A.K., *Dyplomacja hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego w latach 1706–1725*, dysertacja doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1980.
- Pamiętnik Felicjana Junoszy Piaskowskiego podstolego podlaskiego, majora J.K. Mości, począwszy od roku 1690*, „Przyjaciel Domowy”, nr 1, I 1865, s. 239–240.
- Radochówka*, w: R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 5: *Województwo wołyńskie*, Wrocław 1994, s. 391–392.

51 *Ibidem*, t. 9, s. 16a: „Na ludzi dworskich *alias* cerulika, tłumacza, krawca, krawczyka”.

52 *Ibidem*, t. 7, s. 119.

- Roszkowska-Sykanowa W., „*Athenaeum*” Józefa Ignacego Kraszewskiego 1841–1851. *Zarys dziejów i bibliografia zawartości*, Wrocław 1974.
- Słaby A., „*Ponieważ z nieuchronnego wyroku Boskiego, idę w drogę wieczności*” – edycja i analiza treści testamentu hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego, „*Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym*”, t. 35, 2015, nr 4, s. 187–211.
- Stanisław Studziński, w: S. Orgelbranda *Encyklopedia Powszechna*, t. 24: *Starowiercy – Tarnogrodzka konfederacja*, Warszawa 1867, s. 260.

SPIS ILUSTRACJI

- s. 399 Strona tytułowa pisma „*Athenaeum*: pismo poświęcone historii, filozofii, literaturze, sztukom i t.d.”, wyd. Józef Ignacy Kraszewski, w *Drukarni Teofila Glücksberga*, Wilno 1846, t. 6, Crispa – Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Warszawskiego
- s. 401 Pierwsza strona artykułu Józefa Ignacego Kraszewskiego, *Związki Polski z Krymem i Portą*, „*Athenaeum*”, t. 6, 1846, s. 19, Crispa – Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Warszawskiego
- s. 407 Podpis Stanisława Studzińskiego *manu propria*, Biblioteka Czartoryskich – Oddział Muzeum Narodowego w Krakowie, 17-rkps-6005-IV, t. 14, 1707–1718, s. 134, fot. Jarosław Cyganik

JEKATERINA MERKULJEVA

<https://orcid.org/0000-0001-5424-763X>

Doktorantka IH PAN; językoznawczyni, tłumaczka; jej zainteresowania badawcze koncentrują się na historii zawodu tłumacza orientalnego w Polsce.

Opracowanie wykonano dzięki środkom z programu Thesaurus Poloniae 2022.

Kontakt: aniretakej@gmail.com